

נושאים בפרשת

וישב

- חלומות יוסף (ל"ז, א' – י"א)
- מכירת יוסף (ל"ז, י"ב – ל"ו)
- יהודה ותמר (ל"ח, א' – ל')
- יוסף בבית פוטיפר (ל"ט, א' – כ"ג)
- שר המשקים ושר האופים (מ', א' - כ"ג)

חלומות יוסף (ל"ז, א' – י"א)

משפחת יעקב אבינו יושבים¹ בארץ מגורי אביו² בארץ כנען.

ולכן מצינו שאמר הקב"ה ליצחק 'גור בארץ הזאת' ולא אמר שב, להורות על ישיבה ארעית, יען שממדות הצדיקים שאין מנוחתם שלמה בעוה"ז מפני שתעודתם רק לתקן את העולם ולמלא חסרונותיה. והדברים ארוכים ועתיקים. וכאן דכתיב וישב יעקב משמע שחשב להתיישב בקביעות ובמנוחה תמידית, ומזלו לא גרם כן, לפיכך נטרד במעשה יוסף. תורה תמימה.

² וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. באותו החלק מארץ כנען שדר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק. ספורנו. וישב יעקב בארץ מגורי אביו. כתב לך להודיע כי דבר ה' יקום לעולם, שאמר לאברהם 'ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריד'. שגם האבות נתיישבו בה, באברהם הוא אומר 'וישב באלוני ממרא אשר בחברון', ביצחק הוא אומר 'ויזרע יצחק בארץ ההיא', ביעקב הוא אומר 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו'. חזקוני

¹ וישב יעקב. א"ר יוחנן, כל מקום שנאמר 'וישב' אינו אלא לשון צער, 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו', כתיב בתריה 'ויבא יוסף את דבתם רעה'. סנהדרין ק"ו.

וכן דרשו לקמן סוף פרשת ויגש על הפסוק 'וישב ישראל בארץ גושן'. ונראה הביאור, שכל מקום שחושב אדם להתיישב במנוחה ושלוח לא נגזר עליו כן – הוא נטרד בצער, והוא ע"ד מ"ש באבות אל תתיאש מן הפורעניות, וכ"מ במ"ר כאן, ביקש יעקב אבינו לישוב בשלוח קפץ עליו רוגזו של יוסף, ואפשר לומר דמדייק הלשון וישב, דבכמה מקומות מורה לשון ישיבה על ישיבת קבע, כמו 'בעבור תשבו בארץ גושן' (בראשית ל"ו, ל"ד) 'וירשתה וישבתה בה' (דברים י"ז, י"ד), 'יושבי ירושלים' (יהושע ט"ו, ס"ג), 'יושבי הארץ' (שמות כ"ג, ל"א ועוד) וכדומה.

וזה טעם מקור הדרשא בסכות תשבו – כעין תדורו, כלומר שתכנסו לדור בסוכה דירת קבע,

התורה מספרת את תולדות³ חיי יעקב. יוסף נער⁴ בן שבע עשרה שנה⁵, הוא בן הזקונים האהוב על יעקב⁶, אך משום כך שנא על אחיו⁷.

יוסף גורם לאחים עילות לקנאה-שנאה: הוא נוהג לדווח לאביו על כל⁸ מעשי האחים כאשר אינם נראים כשרים בעיניו⁹.

רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועים ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהייתה אז עיקר השתדלותם בקניית עושר ונכסים. ספורנו.

⁵ בן שבע עשרה שנה. א"ר לוי, לעולם יצפה אדם לחלוש טוב עד כ"ב שנה, דכתיב 'יוסף בן שבע עשרה שנה', וכתוב (פרשת מקץ) 'יוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה', הרי שלש עשרה, ושבע שנות השובע ושתי שנים משנות הרעב, הרי כ"ב. ברכות נ"ה:

⁶ וא"ת הרי בנימין בן זקונים אלא אין אהבת בנימין קשורה בלבו של יעקב כאהבתו של יוסף לפי שכשילדתו אמו מתה. חזקוני.

⁷ ויבא יוסף את דבתם רעה. לפיכך שנאוהו כולם, שנאמר 'וישנאו אותו', פירוש, כולם, בני השפחות מפני הדיבה, ובני הגבירה נתקנאו בו על שאותו אהב אביהם מכל אחיו והיו יראים פן ימליכהו יעקב עליהם, כמו שרצה יצחק לומר לעשו, 'הוה גביר לאחיד', בשביל שהיה אוהבו. חזקוני.

⁸ דבתם. כל לשון דבה פרלדי"ץ בלעז, כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה, היה מספר. רש"י.

⁹ את דבתם רעה. מה היה אומר, ר' מאיר אומר, אומר, חשודים הם על אבר מן החי. ר' יהודה אומר, אומר, מזלזלים הם בבני השפחות ונוהגים בהם כעבדים. ור' שמעון אומר, אומר, נותנים עיניהם בבנות הארץ.

א"ר יהודה בן פזי, כתיב (משלי ט"ז, י"א) 'פלס ומאזני משפט להשם', אמר הקב"ה, הוא אומר חשודים הם על אבר מן החי אני מוכיח עליהם, שנאמר 'וישחטו שעיר עזים'

³ מדרש אגדה דורש, תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת, שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל, ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו, וכל מה שארע ליעקב ארע ליוסף: זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בב"ר.

ועוד נדרש בו וישב, בקש יעקב לישיב בשלוה, קפץ עליו רגזו של יוסף – צדיקים מבקשים לישיב בשלוה, אמר הקב"ה לא דין לצדיקים מה שמתקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישיב בשלוה בעולם הזה. רש"י.

אלה תולדות וגו'. תניא, ראוי היה יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב, שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף. סוטה ל"ו:

אלה תולדות וגו'. א"ר יונתן, ראוי היה בבורה לצאת מרחל, דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף, אלא שקדמתה לאה ברחמים. בבא בתרא קכ"ג.

אלה תולדות וגו'. והלא הי' ראוי לומר אלה תולדות יעקב ראובן, ומה ת"ל יוסף, אלא כשם שנולד יעקב מהול כך נולד יוסף מהול. אבות דרבי נתן פרק ב'.

⁴ שהיה עושה מעשה נערות, ממשמש בעיניו, מתלה בעקבו, מתקן בשערו. מדרש רבה.

והוא נער. ומפני נערותו חטא להביא דיבת אחיו, כי לא ניסה ולא התבונן לאחרית דבר, אע"פ שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור, כאמרו 'וְיִזְקְנוּ יְחִפָּם' (תהילים ק"ה, כ"ב), וזה כאמרם ז"ל ולא בדרדקי עצה: ויבא יוסף את דבתם

גם יעקב מעורר את הקנאה ליוסף בהפלותו אותו, ומציינת התורה את ¹⁰ כתונת הפסים ¹¹ המיוחדת שתפר יעקב ליוסף. המצב הגיע לכך שלא יכלו לדבר עמו ¹².

השנאה גוברת בעקבות שני החלומות שחולם יוסף ומספר ומשמיע ¹³ לאחיו ולאביו. בחלום הראשון מאלמים כל האחים אלומות של שיבולים בשדה. אלומתו של יוסף נזקפת וניצבת ¹⁴ וכל האלומות האחרות משתחוות לה.

האחים משיבים על דברי יוסף ואומרים לו: "המלוך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו"!! והדבר מגביר את שנאתם.

סיפור החלום השני, השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים ליוסף. כלומר גם ההורים ¹⁵, 'השמש והירח', אמורים להשתחוות ליוסף הצעיר.

אמנון למרע ועד טוב', די בליביה בליביה, ברם הכא 'ולא יכלו דברו לשלום', די בלבהון בפומהון. מדרש רבה ורש"י.

ולא יכלו דברו לשלום. אע"פ שהיו צריכין לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומרעה הצאן בהיותו מנהיג במצות אביו, לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים. ספורנו.

¹³ שמעו נא החלום הזה. לא די שסיפר החלום, כי גם אמר להם 'שמעו נא', כלומר, הבינו את הוראת החלום, ובזה הוסיף להטיל איבת אחיו עליו, כמו שאמרו 'המלוך תמלוך עלינו'. ספורנו.

¹⁴ וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך, וכן היה, כי אמנם מלך שמונים שנה, לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש. ספורנו.

¹⁵ והנה השמש והירח. א"ר ברכיה, חלום אע"פ שמקצתו מתקיים, כולו אינו מתקיים, מנ"ל – מיוסף, דכתיב והנה השמש והירח משתחוים לי, וההיא שעתא אמי' לא הוית. ברכות נ"ה.

(בזה מוכח שרגילים לשחוט), הוא אמר מזלזלים הם בבני השפחות, 'לעבד נמכר יוסף' (תהילים ק"ה, י"ז), הוא אמר נותנים עיניהם בבנות הארץ, הא דובא מתגריא בך, שנאמר 'ותשא אשת אדוני את עיניה אל יוסף'. תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א' הלכה א'.

¹⁰ כתונת פסים. א"ר חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת (צמר נקי מאד) לכתונת פסים שעשה יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. שבת י':

¹¹ ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה. כענין 'וְהָלַבְשְׁתִּי כְּתֹנֶת־דָּבָר' (ישעיהו כ"ב, כ"א) וכאמרם ז"ל (בבא בתרא י"א:): בגדול אחי, כי היכי דלשתמען מיליה. ספורנו.

¹² ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו (בראשית ל"ז, ד'), אמר רבי אהבה בר זעירא מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחן, להלן (שמואל ב' י"ג, כ"ב): 'ולא דבר אבשלום עם

יעקב גוער בבנו שמטיל שנאה עליו, אך בשונה מהאחים מבין הוא כי חלומות יוסף אינם דברי רהב ריקים מתוכן, והוא נוצר בליבו¹⁶ את סיפורי החלומות בהמתנה לבאות.

מכירת יוסף (ל"ז, י"ב – ל"ו)

בני יעקב יוצאים לשכם לרעות¹⁷ את הצאן. יוסף שנשאר בבית עם אבא, נשלח על-ידו לשאול בשלום האחים¹⁸ שהלכו לעיר שכם²⁰, יעקב מלווה את יוסף עד עמק חברון²¹, ומבקשו לשוב לדווח לו.

יוסף מחפש את אחיו ואינו מוצאם, מצא אותו איש²² ושאלו מה הוא מבקש, וענה שמחפש את אחיו, אמר לו האיש שהם נסעו לדותן²³, הלך יוסף לשם ומצאם.

כשמבחינים האחים ביוסף²⁴ המתקרב²⁵ הם זוממים להרגו²⁶.

²⁰ הלא אחיך רעים בשכם במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. חזקוני.

²¹ וישלחו מעמק חברון. העיר יושבת בהר ויעקב ליווהו עד העמק, וכן אמרו רבותינו, שליווה יעקב ליוסף והיו עסוקים בפרשת עגלה ערופה, ומשם שלחו. חזקוני.

²² וימצאהו איש והנה תעה בשדה (בראשית ל"ז, ט"ו), אמר רבי ינאי שלשה מלאכים נזדווגו לו, וימצאהו איש, וישאלהו האיש, ויאמר האיש. מדרש רבה.

²³ נסעו מזה, ממדותיו של מקום. מדרש רבה. נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. רש"י. נסעו מזה. שאמרו שאינם חפצים להיות שנים עשר שבטים מכאן ואילך. זה בגימ' י"ב. דעת זקנים. ²⁴ הנה בעל החלומות. שסיפר לנו את החלומות להקציפנו, כדי שנתקומם עליו ונחטא לא-ל ית' או לאבינו או לשניהם, ונאבד. ספורנו.

²⁵ ויראו אתו מרחק, אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים. מדרש רבה.

²⁶ ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון 'נכל' יורה על המצאה להרע, כמו 'כִּי צִרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִקְלֵיהֶם אֲשֶׁר נִכְלוּ לָכֶם' (במדבר כ"ה, י"ח), אמר, שחשבו את יוסף בליבם נוכל להמית,

¹⁶ ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמיתי והיה מתאוה ומצפה שיתקיים, כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. ספורנו.

¹⁷ לרעות את צאן. נקוד על את, ללמד שלא לרעות את הצאן הלכו, אלא לאכול ולשתות ולהתפתות. אבות דרבי נתן פרק ל"ד.

¹⁸ וישלחו מעמק חברון. א"ר חנינא בר פפא, בעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון דכתיב ב' (פרשת לך) ידע תדע כי גר יהיה זרעך. סוטה י"א.

רומז בזה דהשליחות הזאת היתה ראשית הסיבה לירידת ישראל למצרים, כמ"ש הקב"ה לאברהם. וטעם דרשא זו פירש רש"י בפסוק זה, משום שחברון הי' בהר כדכתיב (בפרשת שלח) ויעלו בנגב ויבא עד חברון, עכ"ל. ולא ידעתי למה לא הביא מקרא יותר מפורש שחברון עומדת בהר, והוא הפסוק ביהושע י"ד 'ועתה תנה לי את ההר הזה וגו' ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפונה'. תורה תמימה.

¹⁹ לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל מעוות אם יצטרך, כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו. ספורנו.

אך ראובן הבכור מתוך אחריות משכנע את האחים להשליך את יוסף לבור ולא להרגו.
 בכוונתו של ראובן להציל²⁷ מאוחר יותר את יוסף מן הבור ולהשיבו הביתה²⁹.

והנביא כותבה, ועכשיו כשאדם עושה מצוה מי כותבה, אליהו כותבה ומלך המשיח והקדוש ברוך הוא חותם על ידיהם, הדא הוא דכתיב (מלאכי ג', ט"ז): 'אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו'. מדרש רבה רות ה'.

מכאן פסק הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ט סי"ג שהמקדיש דבר לצדקה מותר לו לכתוב שמו עליו ואין הצבור יכול למחות בידו.

²⁸ וישמע ראובן. א"ר תנחום בר חנילאי, מפני מה זכה ראובן להימנות בהצלה [בערי מקלט] תחילה, מפני שהוא פתח בהצלה תחילה, שנאמר 'וישמע ראובן ויצילו מידם'. מכות י'. אמר הקב"ה, הוא פתח בהצלת נפשות תחילה, חיינו שאין מפרישין ערי הצלה מתחילה אלא מתחמומו, הה"ד 'אֶת בָּצָר בַּמִּדְבָּר בָּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לְרֵאשִׁיטָה' (דברים ד', מ"ג). חזקוני.

²⁹ אמר רבי לוי בן זבדי: מי הורידו לבור מכל אחיו? הוי אומר שמעון ולוי, שנאמר (בראשית מ"ט, ו'): "בסודם אל תבוא נפשי", אבל ראובן היה בדעתו להצילו ולהחזירו אל אביו, שנאמר (בראשית ל"ז, כ"ב): "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו". (בראשית ל"ז, כ"ט): "וישב ראובן אל הבור" - והיכן היה? רבי יהודה ורבי נחמיה: רבי יהודה אומר: טרחתו של בית הייתה מושלכת עליו, וכיוון שנפטר מטרחתו בא והציץ בתוך הבור ולא מצאו, הה"ד "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו". רבי נחמיה אומר: בשקו ובתעניתו היה עוסק, על אותו מעשה שאירעו, ולא ניפנה, וכיוון שנפטר משקו ומתעניתו בא והציץ בתוך הבור ולא מצאו, הה"ד "וישב ראובן אל הבור וגו'". מדרש משלי ל'.

ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם הא-ל ית', ויישאר הוא לבדו ברוך מבנים. ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש, כמו 'אֶתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנִפְשִׁי לְהַמִּיתָנִי' (שמואל א' כ"ח, ט'), מצייר בלבבך מוקש על נפשי, ולשון 'להמיתו' שימית הוא את אחיו, כמו 'לְעִשְׂתֶּכֶם אֲתָם' (דברים ד', י"ד) 'לְעִבְרָךְ בְּבִקְרִית' (דברים כ"ט, י"א). ובזה הודיע מה היה למו, בהיות כולם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזיכרון, איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה, כי גם כשאמרו 'אבל אשמים אנחנו על אחינו' לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו. והנה הגיד הכתוב כי ציירו בליבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא, או כשניהם, והתורה אמרה הבא להרגך כו'. ספורנו.

²⁷ למען הציל אותו. מכאן שראוי לכתוב ולפרסם את העושה מצוה שהרי התורה פרסמת מצות ראובן שחשב להציל את יוסף ולהשיבו אל אביו. ואם התורה עשתה כן צריכין אנו להלך אחר מידותיה שדרכיה נועם ושלוש. שו"ת הרשב"א סימן תתקפ"א.

וישמע ראובן ויצילו מידם, בכתפו היה מוליכו אצל אביו. ואלו היה יודע אהרן שהקדוש ברוך הוא מכתוב עליו (שמות ד', י"ד): 'הנה הוא יצא לקראתך בתפים ובמחולות' היה יוצא לקראתו. ואלו היה יודע בעז שהקדוש ברוך הוא מכתוב עליו: 'ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר', עגלות מפטמות היה מאכילה. רבי כהן ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי לשעבר היה אדם עושה מצוה

כשמגיע יוסף, הם מפשיטים ממנו את כתונת הפסים, ומשליכים אותו אל הבור ריק בלי מים.³⁰ בזמן שהם יושבים לאכול³¹, עוברת במקום שיירת סוחרים.³²

ראובן הבכור אינו נוכח, ויהודה, שלא יודע על כוונת ראובן לחלץ את יוסף, מציע³³ למכור את יוסף לסוחרים הישמעאלים בממון להיות להם לעבד³⁴, האחים מקבלים עצתו³⁵, והנה עברה שם שיירה נוספת של סוחרים מדינים³⁶ ושומעים צעקה מן הבור,

תשפכו דם, וישמעו לו אחיו ולקחו את יוסף והשליכו אותו אל הבור, שנאמר 'וישליכו אותו הבורה', מה עשה ראובן, הלך וישב לו באחד ההרים לירד בלילה ולהעלות את יוסף מהבור, ובשעה אחת אחיו היו יושבים במקום אחד ולב אחד ועצה אחת ועברו עליהם ארחת ישמעאלים ואמרו בואו ונמכרנו לישמעאלים ויהיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אבינו שומע שמעו עוד. פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח.

³³ מה בצע. מה תועלת. כי אמנם הנקמה תכווין לאחד משתים, אם נשלם לעושי הרע, והנה בזה 'כי נהרג את אחינו' נשלם רעה גם לעצמנו, כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו. ואם להפחיד את הנשארים שישמעו וייראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו. וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו. ספורנו.

³⁴ לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד, תמורת מה שחשב להשתרר עלינו. ספורנו. ³⁵ וישמעו אחיו. אמרו, כבר בברית בין הבתרים נגזרו גזירות על זרעו של אברהם זקנינו, ואנחנו מזרעו, מוטב שנמכרנו לזה, ושמא עליו לבדו תתקיים הגזירה. חזקוני.

³⁶ והמדנים מכרו אותו. תניא, לא לחנם הלך פינחס למלחמה על המדינים (בפרשת מטות) אלא לפרע דין אבי אמו, שנאמר 'והמדנים מכרו אותו'. סוטה מ"ג.

³⁰ ואמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום: מאי דכתיב "והבור רק אין בו מים"? ממשמע שנאמר "והבור רק" איני יודע שאין בו מים? אלא מה תלמוד לומר "אין בו מים" — מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. שבת כ"ב.

שאים היו בו מים לא היו משליכים אותו שם להמיתו בידים שהרי אמרו וידינו אלא תהי בו להמיתו בידים. חזקוני.

³¹ וישבו לאכל לחם שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאיננה תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וַיָּבֹא הָעָם בֵּית אֵל וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הָעֶרֶב לַפְּנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׁאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל. וַיֹּאמְרוּ לָמָּה ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל הִיָּתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל כֹּי' (שופטים כ"א, ב'). וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב וּבֵת טָוֶת וְדַחְנוֹן לֹא הִנָּעַל קִדְמוֹהִי (דניאל ו'), וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה. ספורנו.

וישבו לאכל לחם (בראשית ל"ז, כ"ה), אמר רבי אחוה בר זעירא עברתן של שבטים זכורה היא לעולם, תקוה היא לעולם. וישבו לאכל לחם, מאכיל לחם לכל באי העולם. מדרש רבה.

³² אמר להם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר וימות שם ואל

ומשכו והעלו אותו³⁷. יוסף נמכר לישמעאלים³⁸, ולאחר גלגולים רבים מגיע כעבד למצרים.³⁹

לישמעאלים, וישמעאלים למדינים, ומכירה זו שלישית לא נכתבה לפי שהשלישית הישמעאלים מכרוהו בחיפזון ובהצנע, כי אמרו שמא יחזרו בהם המדינים מלקנותו, ומדינים מכרוהו לפוטיפר, כשראה פוטיפר את יוסף שהיה יפה מראה ביד המדינים שהיו המדינים סוחרים, שהרי אחים הם לישמעאלים, תמה בעצמו ואמר, גרמני מוכר את הכושי ואין כושי מוכר את הגרמני, פירוש, אדם יפה, אמר פוטיפר ודאי זה אינו עבד תנו לי ערב שלא גנבתם אותו, הלכו המדינים והביאו הישמעאלים וערבו שלא גנבוהו, והיינו דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים, פירוש, מערבותם, כמו 'אנכי אערבנו מידי תבקשנו'. חזקוני.

³⁸ **וימכרו את יוסף לישמעאלים.** ישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים, ולא רצו לדבר עם הסוחרים, פן יכירם בשבתם לפעמים בעירות למכור, אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך העברה בלבד, ועל ידם עשו המכר, אבל הקונים היו המדינים סוחרים, כאמרו והמדינים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לאבותינו בבית שני, שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים בפרט כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, כמו שהיה העניין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים בדבריהם ז"ל. ספורנו.

³⁹ **ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו וישב לפניהם,** ויקומו עליו ויחזיקו בו ויכוחו לארץ ויפשיטוהו מכתונת הפסים אשר עליו. ויקחוהו וישליכו אותו הבורה, והבור ריק אין בו מים כי אם נחשים ועקרבים. ויירא יוסף מפני הנחשים

³⁷ **ויעברו אנשים מדינים סחרים.** אצל הבור שהיה יוסף מושלך בו, ושמעו שהיה צועק ובוכה. **וימשכו** המדינים את יוסף ויעלו אותו מן הבור, וימכרוהו לישמעאלים, וישמעאלים מסרוהו לפיקדון ליד המדינים, ונמכר לפוטיפר מיד שניהן, ונתקיימו ג' מקראות, 'והמדינים מכרו אותו אל מצרים' לפוטיפר, ומקרא זה 'ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים', ומקרא אחר 'אשר מכרתם אותי מצרימה', כלומר ע"י גרמתכם. **מן הבור.** ואחיו לא ידעו מאומה מכל זאת, וכשהלך ראובן אל הבור ולא מצאו חשבו כולם חיה רעה אכלתהו, ולא שקרו לאביהם, שאם מכרוהו לשום אדם לא היה גוי וממלכה בד' פנות העולם שלא יבקשוהו עד שידעו בירור דבר אם הוא חי או מת. ועוד, אם היו מסופקים ממנו אם הוא חי או מת מדוע לא הכירוהו במראה או בדיבור, ובבנימין שאמר לו 'אלקים יחנך בני', ובמשאות חמש ידות שלו, ובמה שהושיבם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, אלא כן הוא כמו שפירשתי.

ד"א, בעוד שהיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים עלינו, ובטרם הגיעו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סחרים ומכרוהו להם בעודו בבור, פן יבכה לפניהם ויתביישו ממנו. **וימשכו** המדינים. **ויעלו את יוסף מן הבור.** שהרי קנהו מיד אחיו, ובעודם מושכין אותו מן הבור באו הישמעאלים עליהם וימכרו המדינים את יוסף לישמעאלים, והישמעאלים מכרוהו למדינים, ומדינים לפוטיפר, הרי כאן ד' מכירות. והא דכתיב לקמן 'ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים', כך היה המעשה השבטים מכרוהו למדינים, ומכירה זו לא נכתבה הואיל ולא היתה רק לפי שעה, ומדינים מכרוהו

והעקרים אשר בבור ויצעק יוסף בקול גדול, ויסתר ה' את הנחשים ואת העקרים בקירות הבור ולא הרעו ליוסף. ויקרא יוסף מתוך הבור אל אחיו ויאמר אליהם, מה עשיתי לכם ומה חטאתי למה לא תראו מפני ה' בעדי. הלא אנוכי עצמכם ובשרכם ויעקב אביכם אבי הוא, ולמה תעשו לי הדבר הזה היום ואיך תשא פניכם לפני יעקב אבי. ויהי צועק וקורא אל אחיו מתוך הבור ויאמר, יהודה ראובן שמעון ולוי אחיי שאוני ממחשכים אשר שמתם אותי בו וראו היום את פני ה' ואת פני יעקב אבי. ואם אני חטאתי לכם, הלא בני אברהם יצחק ויעקב אתם, אשר אם ראו יתום עליו ירחמו ואם רעב יאכילוהו לחם ואם צמא ישקוהו מים ואם ערום יכסוהו. ואיך אתם לא תרחמו על אחיכם כי עצמכם ובשרכם אני, ואם חטאתי אליכם הלא תעשו בעבור אבי. ויוסף מדבר את כל הדברים האלה מתוך הבור, ולא שמעו אחיו אליו ולא הטו את אזניהם לכל דברי יוסף ויהי צועק ובוכה בתוך הבור. ויאמר יוסף, מי יתן וידע אבי היום את המעשה אשר עשו לי אחיי ואת הדברים אשר דיברו אליי היום. וישמעו כל אחיו את צעקתו ואת בכייתו בתוך הבור, וילכו אחיו ויתרחקו מן הבור למען לא ישמעו את צעקת יוסף ואת בכייתו בבור. וילכו וישבו מנגד הרחק כמטחוי קשת, וישבו שם לאכול לחם. ויהי המה אוכלים ויתיעצו יחד מה לעשות לו, אם להמיתו ואם להשיבו אל אביו. המה מתייעצים ויישאו עיניהם ויראו, והנה ארחת ישמעאלים באה מרחוק מדרך גלעד הולכים לרדת מצרימה. ויאמר אליהם יהודה, מה בצע כי נהרוג אנחנו את אחינו פן ידרשהו אלוקים ממנו. זאת היא העצה היעוצה עליו אשר תעשו לו, והנה ארחת ישמעאלים הזאת הבאה אלינו הולכת דרך מצרים. עתה לכו ונמסרהו אליהם וידינו אל תהי בו, והם יוליכוהו אל דרכם ואבד בין אנשי כל הארץ והמת לא

נמיתהו אנחנו בידינו. וייטב הדבר בעיני אחיו, ויעשו כדבר יהודה. ויהי הם מדברים בדבר הזה ובטרם באה נגדם ארחת ישמעאלים, ויעברו מאצלם שבעה אנשים מדינים סוחרים. ויהי בעברם ויצמאו למים וישאו עיניהם ויראו את הבור אשר יוסף שם, ויראו והנה עליו כל עוף למינהו. וירצו האנשים המדינים ההם אל הבור לשתות מים, כי חשבו כי מים בו. ויבואו לפני הבור וישמעו את קול יוסף צועק ובוכה בבור, וישקיפו אל הבור ויראו והנה נער יפה תואר ויפה מראה מאוד. ויקראו לו ויאמרו לו, מי אתה ומי הביאך הלום ומי שמך בבור הזה במדבר. ויתנו כולם את ידם וישאו את יוסף וימשכו ויעלוהו מן הבור, ויקחוהו וילכו להם לדרכם. ויעברו מאצל אחיו, ויראו אחיו את יוסף ביד המדינים. ויאמרו אליהם, למה תעשו את הדבר הזה לקחת את עבדנו מאיתנו ותלכו לכם. הלא אנחנו אשר שמנו את הנער הזה בבור כי מרד בנו, ותבואו אתם ותעלו אותו ותוליכו אותו, ועתה תנו לנו את עבדנו. ויענו המדינים ויאמרו אל בני יעקב, הזה הוא עבדכם או הזה ישרת אתכם אולי כולכם עבדים לו כי הוא יפה תואר ויפה מראה וטוב רואי הוא מכולכם, ולמה תדברו כולכם אלינו כזבים. ועתה לא נשמע לדבריכם ולא נאזין אליכם, כי אנחנו מצאנו את הנער בבור במדבר ונקחהו ונלך. ויגשו אליהם כל בני יעקב ויקומו עליהם ויאמרו אליהם, תנו לנו את עבדינו ולמה תמותו כולכם לפי חרב. ויצעקו עליהם המדינים וישלפו כולם את חרבותיהם, ויגשו להלחם בבני יעקב. והנה שמעון קם ממושבו עליהם, וידלג בארץ וישלף את חרבו ויגש אל המדינים. ויצעק צעקה גדולה לפניהם ותשמע צעקתו למרחוק, ותרעש הארץ מצעקת שמעון. ויראו המדינים מפני שמעון ומקול צעקתו, ויפלו על פניהם ויבהלו מאוד. ויאמר אליהם שמעון, הלא אנוכי שמעון בן יעקב העברי אשר החרבתי

את כל עיר שכם לבדי ואת ערי האמורי עם אחיי. כה יעשה לי אלוקים וכה יוסיף כי אם באו אתכם כל אנשי מדין אחיכם וגם מלכי כנען איתכם, לא יוכלו להלחם בי. ועתה תנו את הנער אשר לקחתם, פן אתן את בשרכם לעוף השמים ולבהמת הארץ. וייראו עוד המדינים מפני שמעון, ויגשו אל בני יעקב בפחד ואימה ובדברי רכה לאמור. הלא כי אמרתם עבדכם הוא הנער הזה וימרוד בכם על כן שמתם אותו בבור, ומה תעשו לכם בעבד אשר ימרוד באדוניו. עתה מכרו אותו לנו ונתנה לכם כל אשר תחפצו בו, וה' חפץ לעשות הדבר הזה לבלתי המית בני יעקב את אחיהם.

ויראו המדינים את יוסף יפה תואר ויפה מראה, ויחמדו אותו בלבם ויתחזקו לקנות אותו מאת אחיו. וישמעו בני יעקב אל המדינים, וימכרו אליהם את יוסף אחיהם בעשרים כסף, וראובן אחיהם אין איתם. ויקחו המדינים את יוסף, וילכו להם לדרכם גלעדה. המה הולכים בדרך וינחמו המדינים על אשר עשו, אשר קנו את הנער. ויאמרו איש אל רעהו, מה הדבר הזה אשר עשינו אשר לקחנו מאת העברים הנער הזה אשר הוא יפה תואר ויפה מראה. אולי כי גנוב גונב זה מארץ העברים למה עשינו את הדבר הזה, והיה אם יבוקש ונמצא בידינו ומתנו בו. והלא אנשים קשים וחזקים כאשר ראיתם היום את גבורת אחד מהם, מכרו אותו אלינו. אולי כי בכוחם ובזרועם הקשה גנבוהו מארצו, על כן מכרו אותו במחיר מועט אשר נתתם להם. ויהי בדברם הדבר הזה ויראו, והנה ארחת הישמעאלים הבאה בתחילה אשר ראו בני יעקב, הולכת ובאה לקראת המדינים. ויאמרו המדינים איש אל רעהו, לכו ונמכור את הנער הזה לארחת הישמעאלים הבאים לקראתנו וניקח בו אף את המחיר המעט אשר נתנו בו ונוצל מרעתו, ויעשו כן. ויגיעו עד הישמעאלים ההם, וימכרו המדינים את יוסף

לישמעאלים בעשרים כסף אשר נתנו בו לאחיו. וילכו המדינים לדרכם גלעדה. ויקחו הישמעאלים את יוסף וירכיבוהו על הגמלים, ויוליכוהו מצרימה. וישמע יוסף כי הולכים הישמעאלים מצרימה, ויצעק יוסף ויבכה על הדבר הזה כי התרחק מארץ כנען מאביו. ויבך יוסף מאוד על הגמל אשר רכב עליו, וירא אותו איש אחד מהם ויורידהו מעל הגמל וילך ברגליו. ובכל זאת היה יוסף צועק ובוכה, ויאמר אבי אבי. ויקם עליו איש אחד מהישמעאלים ההם ויכה את יוסף על הלחי, ויוסף עוד יוסף לבכות. וילאה יוסף בדרך ולא יכול ללכת ממר נפשו, ויכוהו כולם ויענוהו בדרך ויפחידו אותו למען יחריש מהבכי. וירא ה' את עוני יוסף ואת עמלו, ויורד ה' על האנשים ההם חושך ובהלה ותיבש יד כל מכהו. ויאמרו איש אל רעהו, מה הדבר הזה אשר עשה אלוקים לנו בדרך הזאת. והם לא ידעו כי בעבור יוסף קרה להם הדבר הזה.

וילכו האנשים בדרך ויעברו מדרך אפרת, אשר עם קבורת רחל. ויגיע יוסף עד קבר אמו וימהר וירץ יוסף אל קבר אמו ויאמר, אמי אמי יולדתני עורי וקומי וראי את בנך איך נמכר לעבד ואין מרחם. קומי וראי בנך והביטי אליו וראי, את דמעות עיני הנוזלות על לחיי. אמי אמי עורי והקיצו קומי וראי את בנך את בנך ובכי עמו על צרתו, וראי את לב אחיי האכזרי. עורי אמי עורי והקיצו משנתיך, עמדי וערכי מלחמותיך נגד אחי איכה הפשיטו אותי מכתנתי. וימכרו איתי לעבד זה פעמים, ויפרידו אותי מאבי ואין מרחם. עורי וערכי את טענותיך נגדם לפני האלוקים, וראי את מי יצדיק האלוקים במשפט ואת מי ירשיע. קומי אמי קומי והקיצו משנתיך וראי את אבי איכה נפשו ולבו עלי ביום הזה עמדי, ונחמיהו ודברי על לבו. ויוסף עוד לדבר כדברים האלה ויצעק ויבך יוסף בכי גדול על קבר אמו ויכל לדבר,

וידום כאבן על הקבר ממר לבו. וישמע יוסף את קול מדבר אליו מתחת הארץ, ויענהו במר לב ובקול בכי ותחינה כדברים האלה. בני בני יוסף בני, שמעתי את קול בכייתך ואת קול צעקותיך ראיתי את דמעותיך. ידעתי את צרתך בני ויצר לי עליך ותוסף לי יגון על יגוני. ועתה בני יוסף בני חכה את ה' והתחולל לו ואל תירא כי ה' עמך, הוא יציל אותך מכל צרה. קום בני ולך לך מצרימה עם אדוניך ואל תירא כי האלוקים עמך בני, ותוסף לדבר אל יוסף כדברים האלה ותדום. וישמע יוסף את הדבר הזה ויתמה מאוד מזה, ויוסף עוד לבכות. וירא אותו אחרי כן אחד מהישמעאלים ההם צועק ובוכה על הקבר, ויחר אפו עליו ויגרשהו משם ויכהו ויקללהו. ויאמר יוסף אל האנשים, אמצא חן בעיניכם אשר תשיבוני בית אבי והוא יעשיר אתכם עושר רב. ויענהו לאמור, הלא עבד אתה איפה אביך, ואם יש לך אביך לא תמכר לעבד במעט מחיר זה פעמים. ויחר אפם עליו מאוד, ויוסיפו להכותו ולייסרו עוד, ויבך יוסף בכי גדול. וירא ה' את עוני יוסף, ויוסף ה' ויך את האנשים וייסרם.

וישלח ה' עליהם רוח חזק מאוד ותחשך עליהם הארץ ויברקו ברקים וירעמו רעמים, ותרעש הארץ מקול הרעם והרוח החזק, ויבהלו האנשים ולא ידעו אנה הלכו. ויעמדו הבהמות וכל הגמלים, וינהגום ולא יכלו ללכת ויכו אותם וירבצו לארץ. ויאמר איש אל רעהו, מה זאת עשה אלוקים לנו מה פשעינו ומה חטאתינו כי קרה לנו הדבר הזה היום. ויען האחד ויאמר אליהם, אולי מעון העבד העני הזה קרה לנו את הדבר הזה היום. ועתה חלו נא את פניו ופצרו בו וימחול לנו, ואז נדע באשר למי הרעה הזאת לנו. והיה אם רחם ירחמנו האלוקים, וידענו כי

מעון העבד הזה היה לנו כל זה. ויעשו האנשים כן ויתחננו אל יוסף ויפצרו בו למחול להם, ויאמרו חטאנו לה' ולך. עתה הואל ובקש נא מאלוקיך ויסר מעלינו המות הזה, כי חטאנו לו. ויעש יוסף כדבריהם, וישמע ה' אל יוסף ויסר ה' מעל האנשים ההם את המכה אשר הכה אותם בעבור יוסף. ויקומו הבהמות מהארץ, וינהגום וילכו, ויעמוד הרוח מזעפו ותנח הארץ וילכו האנשים לדרכם לרדת מצרימה. וידעו האנשים כי בעבור יוסף היה להם המקרה ההוא, ויאמרו איש אל רעהו הנה ידענו כי מאת העבד הזה היתה לנו הרעה הזאת. ועתה מה לנו להביא על נפשותינו את המות הזה, עוצו לנו עצה מה לעשות לעבד הזה. ויען האחד ויאמר, הלא כי אמר לנו להשיבו אל אביו. עתה לכו ונשובה איתו ונבואה אל המקום אשר יאמר, ולקחנו מביתו את המחיר אשר נתנו בו ונלכה לנו. ויען האחד ויאמר, הנה כן העצה הזאת טובה מאוד אך לא נוכל לעשות כן, כי רחוק ממנו הדרך מאוד ולא נוכל לשוב מדרכינו. ויען האחד ויאמר אליהם, זאת העצה היעוצה בזה וממנה לא נסור. הנה אנחנו באים היום מצרימה והיה בבואנו מצרים, ומכרנו אותו שם במחיר רב ונוצל מרעתו. וייטב הדבר הזה בעיני האנשים ויעשו כן, וילכו לדרכם מצרימה עם יוסף. ובני יעקב כאשר מכרו את יוסף אחיהם אל המדינים ויך את לבם עליו, וינחמו על מעשיהם ויבקשו ללכת להביאו ולא מצאוהו. וראובן שב אל הבור אשר היה יוסף בו, לשאת אותו להשיבו אל אביו. ויעמוד ראובן על הבור ולא שמע דבר, ויקרא יוסף יוסף ואין עונה ואין דובר דבר. ויאמר ראובן אך כי מת יוסף מיראה, או כי נחש המיתו. ספר הישר.

כשחוזר ראובן⁴⁰ הוא נבהל לראות שיוסף אינו בבור. הוא קורע את בגדיו בצער. האחים חוזרים הביתה ובידיהם כתונת הפסים טבולה בדם עיזים⁴¹.

⁴⁰ להשיבו אל אביו. פירש רש"י, נתכוון לטובה, והלא היו נחשים ועקרבים בבור, אלא י"ל, שבאותו בור שהושלך תחלה לא היו נחשים, אלא כשהלך ראובן משם הלכו אחיו והשליכוהו בבור אחר שהיו בו נחשים ועקרבים. ומה שכתוב וישב ראובן זה בבור שאמר ראובן להשליכו בו. חזקוני.

⁴¹ וירד ראובן עד תוך הבור ויבקש את יוסף ולא מצא אותו בבור, ויעל. ויקרע ראובן את בגדיו ויאמר, הילד איננו ומה אשיב את אבי עליו אם מת. וילך אל אחיו וימצא אותם עצבים על דבר יוסף, ומתייעצים יחד איכה ישיבו את אביהם עליו. ויאמר ראובן אל אחיו, באתי אל הבור והנה אין יוסף שם ומה נאמר לאבינו כי אין אבי מבקש את הילד כי אם ממני. ויענוהו אחיו לאמור, כזה וכזה עשינו ויך לבנו על המעשה הזה, אחר כן ונשב לבקש עלילה מה נשיב את יעקב אבינו על ככה. ויאמר אליהם ראובן, מה המעשה הזה אשר עשיתם להוריד שיבת אבינו ביגון שאולה, לא טוב הדבר אשר עשיתם. וישב ראובן איתם, ויקומו כולם וישבעו איש את אחיו לבלתי הגיד את הדבר הזה ליעקב. ויאמרו כולם, כל איש אשר יגיד את הדבר הזה לאבינו ולביתו או אשר ישמיע את הדבר הזה

לכל בני הארץ, ועמדנו כולנו עליו ונהרגהו בחרב. וייראו בני יעקב איש מאת אחיו כקטון כגדול על הדבר הזה ואין דובר דבר, ויסתירו את הדבר בלבם. וישבו אחרי כן בארץ יחד להתיעץ ולבקש עלילה מה יאמרו אל יעקב אביהם, על כל הדברים האלה. ויאמר אליהם יששכר, הנה לכם עצה אם טוב בעיניכם לעשות כדבר הזה. קחו לכם את הכתונת אשר ליוסף וקרעו אותה, ושחטו שעיר עזים וטבלתם אותה בדמו ושלחתם אותה לאבינו. והיה כראות אותה ואמר, חיה רעה אכלתהו על כן קרעה את כתונתו והנה דמו בכתונתו. והיה בעשותכם הדבר הזה, ונקינו אנחנו מתלונת אבינו. ותישר בעיניהם עצת יששכר וישמעו אליו, ויעשו כדבר יששכר אשר יעץ אותם. וימהרו ויקחו את כתונת יוסף ויקרעוהו, וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם השעיר וירמסוה בעפר. וישלחו את הכתונת ביד נפתלי אל יעקב אביהם, ויצוהו לאמור כדברים האלה. אנחנו אספנו את המקנה ונבוא עד דרך שכס והלאה, ונמצא את הכתונת הזאת במדבר על הדרך טבולה בדם ובעפר, ועתה הכר נא את הכתונת בנך היא אם לא. ספר הישר.

יעקב קורע את בגדיו⁴² וזועק "כתונת בני... חיה רעה אכלתהו... טרוף טורף יוסף"!!!
יעקב ממאן להתנחם⁴³ על בנו האהוב יוסף והמשיך להתאבל עליו ימים רבים⁴⁴.
ויצחק אביו בכה על מצבו של יעקב בנו⁴⁵.

מעצמו משתכח מן הלב, שנאמר (תהילים ל"א, י"ג) 'נשכחתי כמת מלב', ומה עשה הלך בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה, וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו, היאך (אלא) הוא על (האחת) האבן [האחת] ראובן טלה ניסן, וכן לכל אבן ואבן, התחיל משמעון ואמר להו גוזרני עליכם שתעמדו לראובן ולא עמדו, לשמעון ולא עמדו, לכל שבט ושבט ולא עמדו האבנים, וכיון שהזכיר להם שם יוסף מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף. ועדיין לא ברור הדבר לו שהוא חי, ועוד הלך ובחן באלומות כדעת הראשון וכתב עליהן שמות השבטים והמזלות והחדשים ואמר להן גוזרני עליכם שתשתחו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים [ולא] עמדו, ליהודה שהוא מלך ולא עמדו, וכשהזכיר להן יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף. מסכת סופרים כ"א.

⁴⁴ ויתאבל על בנו ימים רבים, אלו עשרים ושתים שנה. מדרש רבה.

⁴⁵ ויבך אתו אביו. יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו, ובכן לא תשרה עליו שכינה. ספורנו.

ויבך אתו אביו. יצחק, בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל, שהיה יודע שהוא חי. רש"י.

⁴² ויקרע יעקב שמלתיו (בראשית ל"ז, ל"ד), רבי פינחס בשם רבי הושעיא אמר, שבטים גרמו לאביהם לקרע, והיכן נפרע להם, במצרים, שנאמר (בראשית מ"ד, י"ג): ויקרעו שמלתם וגו'. יוסף גרם לשבטים לקרע, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר (יהושע ז', ו'): ויקרע יהושע שמלתיו. בנימין גרם לשבטים לקרע, והיכן נפרע לו, בשושן הבירה, שנאמר (אסתר ד', א'): ויקרע מרדכי את בגדיו. מנשה גרם לשבטים לקרע, לפיכך נתקרעה נחלתו, חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען. (בראשית ל"ז, ל"ד): וישם שק במתניו, אמר רבי איבו לפי שתפס יעקב אבינו את השק לפיכך אינו זו לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות, ואינו נוהג אלא מבני בניו גדולים, דוד שנאמר (דברי הימים א' כ"א, ט"ז): 'ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים'. אחאב (מלכים א' כ"א, כ"ז): 'וישם שק על בשרו'. יורם (מלכים ב' ו', ל'): 'וירא העם והנה השק על בשרו'. מרדכי (אסתר ד', א'): 'וילבש שק ואפר'. מדרש רבה.

⁴³ תני מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונת בדם, לא האמין להן כל עיקר, מנין דכתיב (בראשית ל"ז, ל"ה) 'וימאן להתנחם לפי שאין מקבלין תנחומין על חי, אבל שמת, הוא

יהודה ותמר (ל"ח, א' – ל')

יהודה ירד⁴⁶ מגדולתו בעקבות פרשת המכירה של יוסף⁴⁷. האחים בראותם את צער אביהם, האשימו את יהודה שלא עצר אותם מלמכור את יוסף.

התורה מספרת על נישואיו של יהודה ועל הילדים שנולדו לו. היא גם מספרת על תמר, אשת ער, בנו הבכור⁴⁸ של יהודה שנפטר⁴⁹ בחטאו⁵⁰, ואחר-כך יבמה⁵¹ של אונן, הבן השני, שנפטר אף הוא בחטאיו⁵².

(בפסוק י') 'וימת גם אותו', אף הוא באותה מיתה מת. יבמות ל"ד :

⁵¹ **ויבם אתה.** הנה בספר דברים בפרשת יבום נתבאר, דבלשון המקרא נקרא 'יבום' מי שבא אל אשת אחיו רק פעם אחת בתורת יבום ואינה נושאת חן בעיניו ליקחנה לאשה. וכן כאן, לא אבה אונן ליקחנה לאשה, ואמר לו אביו שיבא אל אשת אחיו בתורת יבום ואחר כך יגרשנה.

והיה אם בא. כאשר בא מיבעי, אלא הוא כדברינו. שבאמת לא רצה להקים לאחיו שם, וגם לא מצאה חן בעיניו ולא רצה לבא עליה כלל, רק שאביו הכריחו לכך, משום הכי 'והיה אם בא', אפילו אם בא, עשה מעשה שלא ידע אביו. ובדעתו היה לגרשה כדין יבום שמגרשה אח"כ אע"פ שלא נתעברה ולא הקים שם לאחיו. ובזה מובן הפלא, האידך עלה על דעת אונן שלעולם ישחית זרעו ח"ו ולא יהיה לו בנים כלל. אלא כדברינו שבדעתו היה שלא יבא עליה יותר ויקח אחרת. העמק דבר.

⁵² **וימת גם אותו. א"ר יוחנן, כל המוציא זרע לבטלה חייב מיתה, שנאמר וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו.** נדה י"ג :

וראינו להעיר כאן בנוגע לענין פרשה זו איזה דבר חידוש נפלא. עיין ביו"ד ס"ס שע"ד סי"א כתב הרמ"א וז"ל, יש אומרים דאין מתאבלין על בן הראשון או בן הבכור שמת לאדם, והמנהג הוא מנהג טעות אלא חייבים להתאבל עליהם, עכ"ל.

⁴⁶ **ויהי בעת ההיא וירד יהודה.** אחר שנמכר יוסף, ובאמרו וירד נראה כי מדותיו לעדולם הוא ירידה; ובדרש שהורידוהו אחיו מגדולתו שנתחרטו ממכירת יוסף ואמרו לו כשם שאמרת לנו "לכו ונמכרנו לישמעאלים" אלו אמרת לנו השיבוהו אל אבינו היינו שומעים לך. ובב"ר (פ"ה) וירד יהודה לא היה צריך לומר אלא ויוסף הורד מצרימה, ר' אלעזר אומר כדי לסמוך הכר נא להכר נא. רד"ק.

⁴⁷ **ויהי בעת ההיא.** באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסיבת עצת יהודה, שאמר למכרו ולא אמר להשיבו, ושכל את אביו, חל על יהודה פרי מעלליו, והוליד שני בני מות, ונשאר שכול משניהם. ספורנו.

⁴⁸ **ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'.** הזכיר הכתוב עוד הפעם שהיה בכור יהודה, ללמד דזה גרם שמת, שלא היה חוטא כ"כ שיענש בהכרת כזה, אלא שהיה רע בעיני ה' ואינו כדאי שיצא ממנו זרע מלוכה, והרי הוא בכור יהודה, וא"כ ראוי היה שיצא ממנו זרע מלוכה. ובשביל שהיה רע ואינו הגון ע"כ מת, וכדאיתא ביומא דף ע"ב: זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית לו זיר. העמק דבר.

⁴⁹ **ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'.** בלתי רע לבריות. ספורנו.

⁵⁰ **וימיתוהו ה'.** [תני, אף ער שיחת זרעו], מנא לן, אמר רב נחמן בר יצחק, דכתיב באונן

תמר קיוותה שתוכל להינשא לבן השלישי, הצעיר בבנים ששמו שלה, אך יהודה שחש שגורל בנו יהיה כשל שני אחיו הגדולים, דחה את תמר האלמנה⁵³ בתירוץ כי שלה בנו צעיר מידי לנישואין.

תמר, שהייתה אשה צדקת⁵⁴, ידעה כי אינה אשמה במות בני יהודה. וכך לאחר מות חמותה,⁵⁵ אשתו של יהודה, היא רוצה להינשא ליהודה. היא הכירה את הדרך בה הוא

יש להעיר שלא הביאו בענין זה את הכתוב כהמר על הבכור (זכריה י"ב, י') ואולי מרירות ואבלות שני עניינים הם. וצ"ע. תורה תמימה.
⁵³ שבי אלמנה. מאי אלמנה, א"ר חנא בגדתאה, על שם דעתידי רבנן דמתקני לה כתובה מנה. כתובות י':

⁵⁴ ושמה תמר. היתה חשובה מאד עד שהיא כדאית להזכר בשמה. ושע"כ זכתה שיצא ממנה זרע מלוכה בישראל. העמק דבר.

⁵⁵ ותמת בת שוע. א"ר שמואל בר נחמני, כל העושה דבר מצוה ולא גמרו ובא אחר וגמרו, קובר אשתו ובניו, שנאמר ותמת בת שוע וימת ער ואונן. סוטה י"ג:

התחיל בהצלת יוסף כמ"ש מה בצע וכו', ולא גמר להשתדל להשיבו אל אביו. ואפשר לומר בשייכות עונש זה לעון זה משום דזה שהתחיל במצוה הוי כמו קיבל עליו בנדר להתעסק באותה המצוה, ומכיון שהפסיק הוי כביטל נדרו, וקיי"ל בעון נדרים אשתו ובניו של אדם מתים (שבת ל"ב:).

ודבר זה נובע מכל בו ומשו"ת הריב"ש, וגם הם כתבו שהוא טעות. וכל האחרונים לא העירו על זה מאומה ושתיקה כהודאה על טעות הענין והדברים.

אמנם כבר נתאמת הדבר, אשר לכל מנהג עתיק יומין יש שורש ומקור בספרות ישראל, ובנדון ענין זה ראה זה דבר פלא בתרגום יונתן בפרשה זו בפסוק ד' וז"ל, וילידת בר וקרת ית שמי' אונן ארום ברם עלוי עתיד אבוי לאתאבלא, ע"כ, והנה אין כל באור לפירוש זה, אם לא ע"פ המנהג ההוא שזכר הרמ"א בשם הראשונים, והיינו שבמיתת ער לא הי' אביו מתאבל עליו מפני שהי' הבכור, ולכן קראו את השני אונן לרמז שעליו יהיו חייבין באבלות. והנה אע"פ שלא נודע לנו טעם דבר זה למה לא יתאבלו על הבן הבכור, אם לא ברמז בכור בניך תתן לי, ואינו קנין האדם, וכשמתאבל האדם הוא מחשבו כקנינו שלו, אבל עכ"פ מנהג זה שכינה הרמ"א למוטעה יש לו שורש ומקור נאמן בספרות עתיקה, בתרגום יונתן, אשר כידוע כל דבריו נובעים מברייתות ומדרשים. אמנם בכלל

הולך אל גוזזי צאנו⁵⁶, וישבה על אם הדרך⁵⁷, מכוסה בצעיף⁵⁸ ולא זיהו מי היא⁵⁹. יהודה בא אליה⁶⁰, והיא מבקשת ערבון (משכון) לעדות⁶¹. הוא מבטיח לשלוח גדי מן הצאן. היא מסכימה אך דורשת ערבון. יהודה משאיר בידה את טבעת-החותמת האישית שלו, את בגד אדרתו ואת מטהו.

יהודה מקיים את הבטחתו, ושולח את ידידו⁶² למסור לאשה את שכרה וליטול ממנה את חפצי הערבון האישיים. אך הלה לא מוצא אותה. להפתעתו הרבה, בני המקום לא

ממנה מלכים ונביאים, מנא לן – מתמר. סוטה
י' :

⁵⁹ **כי כסתה פניה.** דאילו היו פניה מגולים היה מכירה מרחוק כי היא תמר, אבל באשר היו פניה מכוסים חשבה לזונה. ואחר שהוחלט אצלו שהיא זונה שוב אח"כ כשדברה עמו לא הכירה בקולה, שלא עלה על דעתו שתמר כלתו החשובה ביותר תעשה מעשה זונה ח"ו, ע"כ לא היה קולה לאות כ"כ, כמו שלא הכריע יצחק מקול יעקב שהוא הוא כמו שהכריע ממישוס הידיים שהוא עשו. העמק דבר.

⁶⁰ **כי לא ידע כי כלתו היא.** גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה, שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו, ולא-ל יתברך נתכנו עלילות, שרצה שיהיה זרע מיהודה, שהיה יותר שלם ורצוי מְשֻׁלָּה, וממנה יהיה משיח צדקנו. ספורנו.

⁶¹ **מה תתן לי.** התחילה לדבר כדי שיכירה, כי לא היתה מכונת לשום אתן בלי ספק, אבל היתה כונתה להקים זרע מיהודה, ובכן לקחה ערבון לא להנות בו אלא לעדות, ואם היה נותן לה אתן לא היתה מקבלת, כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה. ספורנו.

⁶² **ויט עד איש עדלמי ושמו חירה (בראשית ל"ח, א'), רבנן אמרי חירה הוא חירם שהיה בימי דוד, שנאמר (מלכים א' ה', ט"ו): 'כי אהב היה חירם לדוד כל הימים', למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה. רבי יהודה בן רבי סימון אמר חירם אחר היה. על דעתהון**

⁵⁶ **עולה תמנתה. ובשמשון כתיב (שופטים י"ד, א') וירד תמנתה, א"ר אלעזר, שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה (ומה העילוי של יהודה, פירש רש"י שמשם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל, אבל בירושלמי מפרש ענין העילוי שהייתה לשם שמים, כידוע באגדות שכוונה תמר רק להקים זרע מיהודה, וכמש"כ רמב"ן בריש פרשה זו שכוונה להתקרב אליו מתורת יבוס), ר' שמואל בר נחמני אמר, שתי תמנאות היו, חדא בירידה וחדא בעליה, רב פפא אמר, חדא תמנה הואי, דאתא מהאי גיסא – ירידה, ודאתא מהאי גיסא – עליה. סוטה י'.**
⁵⁷ **ותשב בפתח עינים. א"ר אלכסנדר, מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו, מקום שכל עינים צופות לראותו (ע"פ מידת הכנסת אורחים שהייתה רגילה הרבה בביתו), ר' חנין אמר רב, מקום הוא ששמו עינים, וכן הוא אומר (יהושע ט"ו, ל"ד) תפוח והעינים, רבי שמואל בר נחמני אמר, שנתנה עינים לדבריה כשתבעה, אמר לה שמא נכרית את, אמרה ליה גיורת אני, שמא אשת איש את, אמרה ליה פנויה אני, שמא קיבל בך אביך קדושין, אמרה ליה יתומה אני, שמא טמאה את, אמרה ליה טהורה אני. סוטה י'.**

⁵⁸ **כי כסתה פניה. וכי משום דכסתה פניה חשבה לזונה, א"ר אלעזר, שכסתה פניה בבית חמיה, דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים**

יודעים כלל על אשה העונה לתיאור. כשחוזר החבר, מבין יהודה כי הדבר הסתבך, כאשר חפציו האישיים נמצאים בידיה של אותה אשה מסתורית. אך יהודה אומר שעדיף לא לחפש עוד אחריה, שלא יתפרסם הדבר ויהיה ביזיונות מכך.

לאחר כשלושה חודשים⁶³ נודע ליהודה כי כלתו תמר הרה ולא ידוע ממי הרתה. ומכיוון שעל-פי ההלכה היה עליה להמתין ולהתייבם לשלה, פסק יהודה כי עליה למות בשריפה.

תמר החסודה, לא רצתה להלבין את פניו של יהודה חמיה, ולכן קודם שהוצאה לשריפה⁶⁴, שלחה לו בסתר את חפצי הערבות⁶⁵. יהודה הבין את הרמז והודה⁶⁶ כי הוא שגרם לכישלונה, פעמיים. בראשונה כאשר לא נתן לה את בנו שלה, ובשנית כשהוא עצמו בא אליה⁶⁷.

משום דלא חשיב רק הדברים המפורשים בתורה, עכ"ל.

ומשמע מדבריהם דעכ"פ לדינא שוה הלבנת פנים לגי' דברים דקיי"ל יהרג ואל יעבור, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים.

אבל לולא דבריהם נראה, דלא שייך כלל לחשוב זה בין אלה הדברים, יען דהלשון 'נוח' משמע שאינו מעצם הדין, רק מדרך המידות והמוסר האנושי, ומי שאינו עושה כן אינו נקרא רשע רק שאינו בעל מידות נכונות, משא"כ אלה הג' דברים שהדין בהם יהרג ואל יעבור עליהם, הם מן הדין ממש, והעובר עליהם הוא רשע גמור כעובר על עקרי הדת, ודו"ק. תורה תמימה.

⁶⁶ צדקה ממני. אע"פ שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתי כלל, כי שלחתי הגדי, מכל מקום היא צדקה במרמתה, שהיתה לתכלית טוב ורצוי לא-ל ית', שהיא קיום הזרע, לא להנאת עצמה, שהרי חזרה לאלמנותה תיכף, יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי, שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג ערבונני, שהוא תכלית נפסד וגרוע, כאמרם ז"ל, גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (נזיר כ"ג:). ספורנו.

⁶⁷ ולא יסף. שלשה מקראות נאמרו בענין אחד, מי שאמר זה לא אמר זה. ומי שאמר זה לא

דרבנן חיה קרוב לאלף ומאתים שנה, ועל דעתיה דרבי יהודה חיה קרוב לחמש מאות שנה. מדרש רבה.

⁶³ ויהי כמשלש חדשים. תניא, סומכוס אומר משום ר' מאיר, עובר ניכר לשלשה חדשים, ואע"פ שאין ראיה לדבר – זכר לדבר, שנאמר ויהי כמשלש חדשים ויוגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה. נדה ח':

⁶⁴ היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי. ספורנו.

⁶⁵ לאיש אשר אלה לו. ותימר לי' מימר (שתאמר במפורש שממנו היא הרה), אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, מלמד שנוח לו לאדם להפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים. סוטה י':

טעם הדבר שנוח לו לאדם להפיל עצמו לכבשן האש ולא להלבין פנים, הוא משום דאמרין בבבא מציעא נ"ח: שלשה יורדים לגיהנום ואינם עולים, וחד מינייהו המלבין פני חבריו ברבים.

הקשה תוס' כאן, למה לא חשיב זה בין השלשה דברים דקיי"ל שיהרג ואל יעבור עליהם, ותרצו

תמר שצדקתה יצאה לאור זוכה ללדת תאומים ליהודה, שני ילדים שגדלו כצדיקים בכלל משפחת ישראל: ⁶⁸פרץ וזרח⁶⁹.

יוסף בבית פוטיפר (ל"ט, א' – כ"ג)

יוסף הורד⁷⁰ למצרים ונמכר לעבד לפוטיפר⁷¹ - שר בית-המטבחיים של פרעה מלך מצריים. פוטיפר מגלה מהר את כישוריו הנדירים של העבד הצעיר וחש גם את הסגולה הרוחנית המלווה אותו ומביאה ברכה בבית⁷². הוא מעלה אותו בדרגה ומפקיד בידיו את ניהול כל ענייני הבית.

בבוקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. חזקוני.
⁷⁰ ויוסף הורד. כזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה, ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד. ספורנו.
⁷¹ ויקנהו פוטיפר. אמר רב, קנאו לעצמו ובא גבריאל ופרעו, מנא לן, מעיקרא כתיב פוטיפר, ולבסוף כתיב (מקץ מ"א, מ"ה) פוטי פרע. סוטה י"ג:
⁷² בגלל יוסף. אמר אביי, תיכף לתלמידי חכמים – ברכה, שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ברכות מ"ב.

אמר זה, הכר נא למי החותמת – אמרה תמר, ויאמר צדקה ממני – אמר יהודה, ורוח הקודש אומרת ולא יסף עוד לדעתה. תלמוד ירושלמי סוטה פרק ט' הלכה ו'.
⁶⁸ מה פרצת עליך פרץ. לא די שפרצת על השני גם עליך היה פרץ שגם הוא היה מסוכן בזה שנדחק לצאת ראשונה. ובזה התנכר הנער כי דרך המלך לו שפורץ לעשות לו דרך בשל חבירו. וגם מעמיד עצמו בסכנה למלחמה כדי להתגבר על חבירו. העמק דבר.
⁶⁹ ויקרא שמו זרח בשביל השני שהוא אדום, וזרח לשון אדמומית כדכתיב במלכים וישכימו

אשתו של פוטיפר רוצה להחטיא את העבד העברי יפה-התואר⁷³ ומאיימת עליו⁷⁴. היא מנצלת הזדמנות שאין איש בבית⁷⁵ ומנסה לפתות את יוסף⁷⁶. היא תופסת אותו⁷⁷, והא מתחמק ובורח⁷⁸ מן הבית⁷⁹, אך נאלץ להשאיר אחריו את בגדו העליון התפוס בידיה.

⁷³ יהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. פירש רש"י,

כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך, אני מגרה בך את הדוב. ויוסף סבר, כיון שאדוניו ראה שה' אתו עליו להתנהג כדרך ת"ח שלא יהא רבב על בגדו ויסלסל בשערו שיהא קידוש ה' ובוזה טעה. וזה הי' חשבון של הנזיר שבא מן הדרום בנדרים ט': שפחו עליו יצרו ובקש לטורדו מהעולם, ונראה שהי' בן תורה וסבר כיון ששערו נאה ראוי לסלסל בהן שיראה יפה כדרך ת"ח וזה קידוש ה', אבל מיד חזר בו והבין שזה עצת היצר, ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור, ולכן אמר, העבודה שאגלחך לשמים. טעמא דקרא.

⁷⁴ יום יום. **תני, בכל יום הייתה משדלתו בדברים, אמרה ליה הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה – ה' מתיר אסורים. הריני כופפת קומתך, אמר לה – ה' זוקף כפופים. הריני מסמא את עיניך, אמר לה – ה' פוקח עורים. נתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה ולא רצה.** יומא ל"ה:

⁷⁵ ואין איש וגו'. **וכי אפשר בית גדול כביתו של אותו רשע לא היה בה איש, תנא דבי רבי ישמעאל, אותו היום יום חגם היה, והלכו כולם לבית עבודת כוכבים שלהם, והיא אמרה להן חולה אני, אמרה אין לי יום שנזקק לי יוסף כהיום הזה.** סוטה ל"ו:

⁷⁶ לשכב וגו'. **לשכב אצלה – בעולם הזה, להיות עמה – בעולם הבא. מכאן אמר ר' אליעזר, כל העושה עבירה אחת קשורה היא בו ככלב. עבודה זרה ה'.**

⁷⁷ ר' הונא אמר, שמושו היה ערב לרבו והיה יוצא ומדיח את הכוסות ועורך את השלחנות

ומציע המטות, והיתה אומרת לו בדבר זה עסקתיך, חייך אני עושקתך בדברים אחרים, והוא אומר 'עושה משפט לעשוקים'. חותכת אני אנואם שלך, והוא אומר 'נותן לחם לרעבים'. כובלתיך אני, והוא אומר 'השם מתיר אסורים'. מסמא אני את עיניך, והוא אומר 'השם פוקח עורים'. כופפת אני קומתך, והוא אומר 'השם זוקף כפופים'. עד היכן, עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צוארו כדי שיתלה עיניו ויביט בה, אף על פי כן לא היה מביט בה, ההא הוא דכתיב 'פְּרָזַל בָּאָה נִפְשׁוֹ' (תהילים ק"ה, י"ח). ילקוט שמעוני.

⁷⁸ וינס. מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע: **ויצא החוצה.** בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה, שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי רודפך, אבל היא שראתה שיצא מן החדר כתנועת ניסה, יראה שמא עשה כך חוץ לחדר, ושאלוהו והגיד. לפיכך **ותקרא לאנשי ביתה.** לזכות את עצמה, אמנם, כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ, וזה ראו גם אנשי ביתה, אמרה להם 'וינס ויצא החוצה' כמו שהיה באמת, אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה 'וינס החוצה', להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ, להימלט מאנשי ביתה, וזה לאמת ענין השקר שלה. ספורנו

⁷⁹ **ותתפשוהו בבגדו לאמר וגו' באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון אמר לו יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם רצונך שימחה שמך מביניהם ותקרא רועה זונות דכתיב (משלי כ"ט, ג') 'רועה זונות יאבד הון'.** סוטה ל"ו:

בכעסה וברשעותה, מעלילה אשת פוטיפר על יוסף כי הוא זה שניסה לתקוף אותה, וכהוכחה מציגה את בגדו שנשאר בידה. פוטיפר ⁸⁰שומע דברי אשתו ⁸¹כועס⁸² ומשליך את יוסף לבית הסוהר, למחלקה בה נמצאים אסירי המלך.

גם בבית הסוהר נותן ה' את חינו של יוסף בעיני הממונה, שר בית הסוהר. השר מפקיד את הניהול של בית הסוהר בידיו של יוסף והוא מצליח מאוד בתפקידו.

שר המשקים ושר האופים (מ', א' - כ"ג)

אל בית הסוהר של שר הטבחים⁸³ הגיעו שני אסירים חדשים למשמר⁸⁴: שר המשקים ושר האופים של המלך פרעה.

האמת אלא שהתורה קצרה בזה להיותו מבואר מכח המסופר. לכן לא אמר ויחר אפו על יוסף אלא ויחר אפו בלבד כי חרה אפו במה שדברה אשתו ומה לעשות לה ואשתו אומרת כך היה הדבר ולכן חשב לשומו בבית הסוהר שהי' הסוהר מתחת ידו ובביתו לשבת שם עד יעבור זעם. אברבנאל.

⁸² **ויחר אפו.** על שהתרעמה מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה, כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה, שהאמין יותר לדברי יוסף, אבל נתנו בבית הסוהר להראות שהאמין לה לכבודה, ונשתמש ביוסף בבית הסוהר כאמרו 'ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם'. ספורנו.

⁸³ **שר הטבחים.** כתרגומו 'רב קטוליא', רב הממונה מאת המלך על המחויבים מיתה להרגם בדין שנפסק עליהם, שכן מצינו ענין הריגה בלשון טביחה, כדכתיב לְטָבוֹחַ יִשְׂרָאֵל דָּרָךְ (תהילים ל"ז, י"ד) חזקוני.

⁸⁴ **ויהי שם בבית הסוהר.** דרך הנכנסים לבית הסוהר בא' משני אופנים. א', שעונשו לשבת שם כמה שנים או לעולם. והוא טוחן שם או עובד איזה עבודה אחרת ומתפרנס בשם בשפלות. ב', מי שנדרש לדונו מושיבים אותו במאסר ובמשמר שם שלא יברח עד שמוציאים את דינו ובזה האופן יושב שם בלי עבודה אלא

⁸⁰ וישמע פוטיפר את דברי אשתו ויצו להכות את יוסף במכות נמרצות, ויעשו לו כן. ויהי בהכותם אותו, ויצעק יוסף בקול גדול וישא עיניו אל השמים ויאמר. ה' אלוקים אתה ידעת כי אני נקי מכל הדברים האלה, ולמה אמות היום על שקר ביד הערלים הרשעים האלה אשר לא ידעתי אותם. ויהי מדי הכות אנשי פוטיפר את יוסף, ויצעק ויבכה עוד. ויהי שם עבד אחד מעבדי פוטיפר, בן עשתי עשר חודש. ויפתח ה' את פי הילד, וידבר לפני אנשי פוטיפר המכים את יוסף כדברים האלה לאמור. מה לכם באיש הזה ועל מה תעשו לו את הרעה הזאת, שקר אמי דוברת וכזב ותאמר כזה וכזה היה הדבר. ויגד אליהם הילד את כל הדברים על נכון, ואת כל דברי זליכה אל יוסף יום הגיד אליהם. ספר הישר.

⁸¹ ואין ספק שאדוניו של יוסף למה שראה שיי' אתו לא האמין לדברי אשתו שאם היה מאמין היה ראוי שיהרגהו אבל עכ"פ הנה התפעל מזה ושמם בבית הסוהר שאם לא היה עושה זה היה לבזז בהיות אשתו אומר' כן ואם היה מחריש היה נותן לה לב לזנו' תחתיו. וז"א ויהי כשמוע אדוניו את דברי אשתו כי לא התפעל מהמעשה לפי שלא האמינו ולא ג"כ מהבגד שנמצא בידה כי אין ספק ששאל את יוסף ושהוא ספר לו

חטאם של שני אלה: הראשון מזג למלך כוס יין שנמצא בו זבוב, והשני הגיש מאפה ובו גרגרי אבן.^{85, 86}

בוקר אחד, לאחר כשנה בה שהו בבית הסוהר, פוגש אותם יוסף ופניהם זועפים⁸⁷ ועצבים. מסתבר שכל אחד מהשניים חלם בלילה חלום מוזר שטורד את מנוחתו.

ניזון מאוצר המלך. ועי' להלן מ' ג' ד'. וסיפר הכתוב שיוסף נכנס לבית הסוהר באופן שישב שם לחלוטין. העמק דבר.

⁸⁵ **ויהי אחר הדברים האלה חטאו וגו'.** עיינתי בפסוק הראשון מהפרשה הזאת שאמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם, ולא אמר כאן שר המשקים ולא שר האופים אלא משקה ואופה. אמנם בפסוק הב' אמר 'ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים', הנה שקראם כאן סריסים ושרים ולא בפסוק הראשון, ולכן חשבתי שהיו בבית פרעה ובחצר מלכותו כמו שהוא גם היום בבתי שרי מלכים, שהמלך עושה א' משריו שר המשקים ואחד שר האופים וכל אחד מהם הוא ממונה על אותו אומנות, והוא בעצמו בימים ידועים מהחגים יעבדו את אדוניהם בידיהם לכבוד ולתפארת. אמנם בשאר ימות השנה כולה לא יעבדו אותו השרים בידיהם אבל יש להם אנשים שיעבדו במקומם, ואותם האנשים הם מניחים אותם מתחת ידיהם וישתדלו לבקשם שיהיו אנשי חיל יראי אלוקים, לפי שאם הם יחטאו באומנותיהם יחייבו את ראש השר שהניחו שמה למלך כי המלך נתן האומנות, עליו בטח לבו, ואם הוא מניח במקומו איש בליעל ויבקש לשלוח יד במלך לא ייענש המלך אל החוטא בלבד כי אם אל השר אשר הניחו במקומו, ולזה סיפר הכתוב שחטאו משקה מלך מצרים והאופה, ר"ל, שהמשקה הקטן שהיה נותן אותו יום הכוס בידו, והאופה הקטן שהיה נותן המאכל לפניו אותו יום חטאו למלך, אם

בחשבם לתת לו סם המוות או בזולת זה ממה שיקרא חטא למלכות, והנה פרעה לא קצף עליהם כי הם מאפס ותהו נחשבו לו, אבל קצף על השרים שהניחו אותם במקומם לעבוד, וזהו 'ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים', שהיו משקים רבים תחת ידו, 'ועל שר האופים', שהיו האופים תחת ידו, ומפני שהיו שרים ונכבדים לא נתנו אותם בבית האסורים הפחותים אלא שמום במשמר, ר"ל, במקום שיהיו נשמרים שמה שלא יברחו, וזה בבית שר הטבחים ובחדר מבית הסוהר שהוא היה אדון בית הסוהר, וקרה ששמו אותם באותו חדר שהיה יוסף אסור שם, ולכן הפקיד שר הטבחים אותו וציווה שישרת אותם במשמר ההוא, והיה שמה ימים, ואמרו ז"ל (רש"י בראשית מ"ד) שהיו שם י"ב חדש ותמיד היה יוסף משרת אותם כאשר יאות לכבודם כי שרים גדולים היו. אברבנאל.

⁸⁶ **חטאו משקה מלך מצרים והאפה.** זה עירב מים ביין, וזה ערב אבני נתר שחוקות בקמח, פרש"י, זה נמצא זבוב בפיילי פושרין שלו, טעות סופרים הוא לכתוב 'פושרין', שהרי נכתב בערוך שכוס נקרא בלשון יון פוטירי ופיילי. אלא פשיטא דפוטירין הוא, והכי איתא בבראשית רבה, שר המשקים זבוב נמצא בתוך פיילי פוטירין שלו. חזקוני.

⁸⁷ **והנם זעפים.** כסבורין היו שהחלומות טובים הם, אמרו זה לזה אין לנו שום דבר מעכב לצאת חוץ מכאן אלא להזכירנו למלך, ולכך היו זועפים. חזקוני.

מספר שר המשקים, כי בחלומו ראה ⁸⁸גפן בעלת ⁸⁹שלוש ⁹⁰שריגי זמורות (ענפים) ועליהן ענבים בשלים, והוא, שר המשקים, מחזיק את ⁹¹כוס המלך בידו, סוחט את הענבים לתוכה, ומגיש למלך.

יוסף פותר לו מיד את החלום. שלושת ענפי הגפן רומזים לשלושה ימים ⁹². הגשת הכוס אל המלך מלמדת כי בעוד שלושה ימים יחזירו המלך אל תפקידו. יוסף מנצל את ההזדמנות ומבקש משר המשקים כי כאשר יגיע אל הרגע הגדול ויעמוד לפני המלך, יזכור לו את חסד פתרון החלום, ויזכיר אותו, נער מארץ העברים ⁹³ שנכלא על לא עוול בכפו, לטובה לפני המלך.

שר האופים, שראה שהוא פותר חלומות נכון ⁹⁴, מספר אף הוא את חלומו: בחלומי, על ראשי שלושה סלי נצרים. בסל העליון מיני-מאפה של בית המלך, ועוף אוכל מתוך הסל.

של פרעה, 'וכוס פרעה בידי', 'ואשחט אותם אל פרעה', 'ואתן את הכוס על כף פרעה', 'ונתן כוס פרעה בידו'. תלמוד ירושלמי פסחים פ"י ה"א.

⁹² מה שלא נתן יוסף זמן בפתרון שר המשקים רק שלושה ימים, לפי שראה כל החלום דבר נחוץ, כמו שנאמר 'וְהָיָא כְּפִרְתָּת עֲלֵתָה נֶחֱהָ הַבְּשִׁילוּ אֶשְׁכְּלֵתֶיהָ עֲנָבִים' (בראשית מ', י'), ואגב גררא דהאי פתר כמו כן לשר האופים. חזקוני.

⁹³ לפי שהודיע יוסף שהוא עברי לפיכך זכה ליקבר בארצו, אבל משה רבינו שנאמר עליו 'אִישׁ מִצְרַיִם הָיָה' (שמות ב', י"ט), משמע שלא גילה להם ארץ מולדתו, לא זכה ליקבר בארצו. חזקוני.

⁹⁴ כי טוב פתר. מנא ידע, א"ר אלעזר, מלמד שכל אחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו. ברכות נ"ה:

המפרשים תמחו מנ"ל לגמרא שידע לתכליתו דפריך מנא ידע, ודילמא הכונה רק ששמע כי טוב פתר ולא שידע באמת, אבל באור העניין הוא דמדייק מדלא כתיב כפשטי' וישמע, ולכן דריש וירא מלשון 'ולבי ראה הרבה חכמה'

⁸⁸ ובגפן וגו'. תניא, רבי אליעזר המודעי אומר, גפן – זה ירושלים, שלשה שריגים – זה מקדש, מלך, וכהן גדול. והיא כפורחת עלתה נצה – אלו פרחי כהונה. הבשילו אשכולותיה ענבים – אלו נסכים. חולין צ"ב.

⁸⁹ וכוס פרעה בידי. אמר רבא, שלשה כוסות האמורים במצרים למה (ר"ל בחלום שר המשקים, אבל בכל הפרשה כתיב חמש פעמים), אחת ששתה בימי משה ואחת ששתה בימי פרעה נכה, ואחת שעתידיה לשותות עם כל העובדי כוכבים. שם.

זמן פרעה נכה הוא בימי נבוכדנצר שהחריבה, דכתיב (ירמיהו מ"ו, י"ג), לבוא נבוכדנצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים.

⁹⁰ שלשה שריגים. א"ר חייא בר אבא אמר רב. אלו שלשה שרי גאים היוצאים מישראל בכל דור ודור (עשירים וקרובים למלכות, 'שריגים' נוטריקון שרי גאים, וישראל נמשלו לגפן, כדכתיב (תהילים פ', ט') 'גפן ממצרים תסיע'), רבא אמר, אלו שלשה שרי עובדי כוכבים שמלמדין זכות על ישראל בכל דור ודור. חולין צ"ב.

⁹¹ וכוס פרעה בידי. הני ארבע כוסות של פסח כנגד מי, א"ר יהושע בן לוי, כנגד ארבע כוסות

הפעם הפתרון קשה. יוסף אומר לשר, כי שלושת הסלים רומזים אף הם לשלושה ימים. העוף האוכל מן הסל מעל ראשו מלמד כי בעוד שלושה ימים, כשיפקד אף הוא לפני המלך, ייגזר דינו לתלייה ועוף השמים ינקר את ראשו.

עברו שלושה ימים, וחג גדול היה למצריים - יום הולדתו של פרעה. במצוות המלך נפקדו לפניו תיקי השרים החוטאים והוא גזר את דינם: שר המשקים ישוב לתפקידו כבראשונה⁹⁵ ואילו שר האופים יתלה על עץ⁹⁶. הכול כפתרונו של יוסף הצדיק.

שר המשקים אכן חזר שמח לתפקידו, אך את יוסף היועץ ופותר חלומותיו, הוא שכח⁹⁷!

בפרשה קי"ב פסוקים יב"ק סימן

הא. דמיירי דוקא בכהאי גוונא שעירבו לעצמן דהשתא דעירבו לעצמן אלא שלא עירבו גם ביחד שייך לומר ששכחו כלומר שהיו עסוקים בענין עירוב ושכחו מלערב עוד גם ביחד. ואילו לא עירבו כלל לא הוה שייך למימר ששכחו. דמאי ששכחו שייכא כיון שלא נתעסקו כלל בדבר. דומה לזה שנאמר בכתוב (בראשית מ', כ"ג) ולא זכר שר המשקים וגו' וישכחו. אמר שמתחלה לא זכרו כלל. ואח"כ כשזכרו הדר וישכחו. וכן נאמר (דברים כ"ה, י"ז) זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' אל תשכח. דפשוטו לומר שכשתזכור אל תשכח הרי ששכחה הוא מאמר על הדבר שהוא מוזכר ונשכח. תוספות יום טוב עירובין פרק ח' משנה ג'.

(קהלת א', ט"ז) שעניינו ולבי הבין, ולכן פריך מנא ידע והבין. תורה תמימה.

כי טוב פתור. האמין לדבריו שהרי מי שרוצה לכחש נותן זמן ארוך לדבריו וזה לא אמר רק בעוד שלשת ימים. חזקוני

⁹⁵ לפי שעונו בא ע"י אונס שלא יכול להיות נזהר מהזבוב שנמצא בכלי משקיו. חזקוני.

⁹⁶ לפי שנמצא צרור בגלוסקאותיו ופשע בדבר שהיה לו לשמור בנקיות. חזקוני.

⁹⁷ ששכחו ולא עירבו. קצת קשה דליתני בקצרה שלא עירבו ולמאי קתני ששכחו. ונראה לי דלמאי דמיירי דוקא שעירבו אלו לעצמן ואלו לעצמן אלא שלא עירבו ביחד וכדכתב הר"ב אתי שפיר דמשום הכי קתני ששכחו לאשמועינן

נשאים בפרשת וישב

הפטרת השבוע

(עמוס ב', ו' - ג', ח')

מפטירים בשבת זו בה מסופר על מכירת יוסף, את ההפטרה הזאת המדברת על פשעי ישראל, שאחד מהפשעים המוזכרים הוא 'מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים', ודרשוהו על יוסף שמכרוהו אחיו בעשרים כסף, וקנו בהם מנעלים לרגליהם.

הנביא עמוס מתנבא לישראל, שהקב"ה דרכו למחול על שלשה פשעים ראשונים, אבל הוספת פשע החמש, הרביעי, לא ימחול השם יתברך וישיב גמולם בראשם.

אומר ה', שהנה הם (א) גוזלים את הדלים, (ב) נוטים מדרך הישר מפחד להלך בגלוי פן יפגעו בהם, (ג) ואינם בושים ללכת לנערה המאורסה איש ואביו, ונראה שכאילו עושים זאת למען חלל את שמו יתברך. וכל זה אחר מה שעשה לקדשם בכל הדרך מיציאת מצרים עד השמדת האמורי בכניסתם לארץ ישראל, והעמדת נביאים. והם מיאנו בכל זה ואף ציוו לנביאים שלא להתנבאות.

מוכיחם השם על פשעיהם ומתרה בהם שיביא עליהם פורענות ולא יוכלו להימלט מזה. והם אלו שהביאו זאת על עצמם, שלולי פשעיהם לא תבוא הפורענות.

מוסיף עוד הנביא ואומר לבני ישראל, שהכל נעשה בהשגחה פרטית ולא במקרה, וכאריה ששואג רק כשיש לו טרף, והכפיר (אריה צעיר) נותן קולו כשלוכד הטרף, וכן הציפור נלכד רק כשיש מלכודת. כן הוא גם העונשים שה' נותן הוא רק כאשר נלכדו בעוונותיהם.

ולכן צריך לשים לב להזהרת הנביאים שצופים את הרעה, לשמוע לקול השופר ולהיחרד ולחזור בתשובה, כי כמו שהשופר והאריה גורמים ליראה לבא, כן דברי הנביאים באים לעורר, כדי שלא יגיע הפורענות אליכם.

דברי תורה בפרשת וישב

וַיִּקְהָלוּ וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבָּרָה וְהַבּוֹר רֶק אֵין בּוֹ מַיִם:

בראשית ל"ז, כ"ד

דרשו חז"ל במסכת שבת דף כ"ב. "דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום: מאי דכתיב וַיִּקְהָלוּ רֶק אֵין בּוֹ מַיִם? ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים?! אלא מה תלמוד לומר אין בו מים - מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. יש לומר על דרך הרמז, הנה ידוע מה שדרשו חז"ל שהתורה נמשלה למים (מדרש רבה שיר השירים פרשה א', ג'), ודרשו על הפסוק בישעיה נ"א 'הוי כל צמא לכו למים' ואין מים אלא תורה.

זהו מה שאמרו 'מים אין בו', פירוש, האדם שאין בו תורה 'נחשים ועקרבים יש בו', פירוש, שאותו אדם עלול מאד שיהיה בו כל המידות המגונות והנפסדות שדומים לנחשים ועקרבים, אבל התורה מכשרתו להיות צדיק וחסיד, וכמו שאמרו חז"ל במסכת אבות פרק התורה (ו') 'ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן וכו'.

שערי הקודש בשם הגר"א

הקשו המפרשים, מניין למדו שהיו בו נחשים ועקרבים, אולי היו בו עצים ואבנים. (ענין עיון יעקב על הגמרא בשבת כ"ב.).

נאמר בפסוק בפרשת עקב הַמּוֹלִיכָךָ בְּמִדְבָּר | הַגִּדֵּל וְהַנּוֹזֵא נַחֲשׁ | שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמְאֻן אֲשֶׁר אֵין-מַיִם הַמוֹצִיא לָךְ מַיִם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ (דברים ח', ט"ו).

וקשה שפתח בשתי סכנות שהיו במדבר – נחשים וצמאון, וסיים בהצלה אחת של מים, אבל מה עם סכנת הנחשים?

אמרו חז"ל בתלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ה' הלכה א', אם נשך ערוד (=נחש) לאדם, אז, אם האדם בא תחילה למים, ינצל האדם והערוד ימות, ואם הערוד יבוא קודם למים, ימות האדם. וכשנשך הערוד את ר' חנינא בן דוסא בשעה שהיה עומד ומתפלל, ברא לו הקדוש ברוך הוא מעין תחת כפות רגליו וניצול, עין שם.

ובזה מיושב שבמדבר שהוא מקום של נחשים ועקרבים, אך אם היה מצוי מים היו יכולים לרוץ למים והיו ניצולים, ועשה הקדוש ברוך הוא נס גדול והוציא מים מצור החלמיש, שכל נשיא ונשיא היה מושך במקלו כמו נהר מים לשבטו, ועל ידי זה היה מצוי שם מים לכל אחד ואחד, לכן אף אם נשך נחש לאדם, אז רץ למים ומיד ניצול.

ולפי זה מיושב, שהאחים זרקוהו לבור ריק ממים, כי אם יש בו מים, יקדים יוסף למים וינצל מהנחשים, לכן התחכמו והשליכו בבור ריק ממים ויש בו נחשים ועקרבים.

גן רוה על פרשת עקב בדברי חנוך אות ג'

**בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְרָעָה אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִשִּׁיבָהּ עַל־כַּנְּהָ וְנָתַתָּ
כּוֹס־פְּרָעָה בִּידּוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרֹאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מִשְׁקָהוּ: כִּי אִם־
זָכַרְתָּנִי אֶתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהִזְכַּרְתָּנִי אֶל־
פְּרָעָה וְהוֹצֵאתָנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה:**

בראשית מ', י"ג – י"ד

יש לדקדק, כיון שכתוב 'והשיבך על כנך' למה צריך לומר 'נתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון'. ושנית, האיד בטח יוסף על שר המשקים הרי כתוב 'ארור הגבר אשר יבטח באדם'.

ונראה לפרש, כי כן טבע האדם, שאם יושם בבית האסורים עבור שנתפס בגניבת כסף, מחליט בדעתו שאם יעזרהו השי"ת לצאת ממשמר הזה, אזי אפילו אם יבואו בני אדם למכור לו זהב גם לא יקנה עוד, כי מכח זה בא לבית המשמר, וגם כאן תמיד חשב שר המשקים שאם יצא מבית המשמר יהא תמיד מחפש יותר ולהיזהר שלא יהא שום זבוב במשקה. ועל זה אמר לו יוסף, אמנם 'והשיבך על כנך' אבל 'נתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו', ואין צורך לחפש ולהיזהר יותר ממה שהיה בראשונה, כי החיפוש כמו שהיה בראשונה הוא מספיק, אלא מה' היתה זאת שהיה זבוב במשקה, וכל מה שקרה אינו 'כי אם' למען אשר 'זכרתני אתך כאשר ייטב לך'.

מכתב יד הג"ר יעקב ברוך פרנקל תלמיד החתם סופר

נדפס ב'מן הגנזים' חלק ג'